

# Pompastiškoji (NE)kasdienybė Bohemijos Karalystėje

The Pompastic Non-Everyday in the Kingdom of Bohemia

**Rec.: František Šmahel, Martin Nodl, Václav Žůrek (eds.),  
Festivities, Ceremonies and Rituals in the Lands of the Bohemian Crown  
in the Late Middle Ages, Leiden, Boston: Brill, 2022.**

**Ignas Račickas**

Doktorantas  
Vilniaus universitetas  
Istorijos fakultetas  
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra  
El. paštas: [ignas.racickas@if.stud.vu.lt](mailto:ignas.racickas@if.stud.vu.lt)

Knyga *Festivities, Ceremonies and Rituals in the Lands of the Bohemian Crown in the Late Middle Ages*<sup>1</sup> skirta pažinti nekasdieniams ir ypatingiems, bet aptariamo laikotarpio visuomenėms įprastiems ir pažįstamiems reiškiniams Bohemijos Karalystėje<sup>2</sup>. Jau vien iš pavadinimo suprantama, kad bus kalbama apie šventes, ceremonijas ir ritualus, visgi tyrimo objektas peržengia šias sąvokas ir per jas įtraukia į nekasdienišką įvairių socialinių grupių gyvenimą. Tokiomis aplinkybėmis galima atpažinti kasdienos socialinę visuomenės tvarką: nusistovėjusius ir kiekvieną kart atnaujinamus hierarchinius tarpasmeninius ryšius, simbolius, kuriais (ir kaip) pabrėžtas vieno ar kito asmens išskirtinumas, speciali nuo gimimo suteikta funkcija ir vieta Viduramžių visuomenėje, o pačią ceremoniją suvokti kaip jos dalyvių tarpusavio ryšių išraišką. Knygoje susipažįstame ne vien su valdovo dvaro, bet ir regioninio elito, dvasininkų, miestiečių ceremonijomis ir šventėmis. Tiesa, ne kiekviena ši socialinė grupė ištirta vienodai detaliai, nes ne kiekvienos iš jų ir ne visų ceremonijų ar švenčių vyksmas yra vienodai gerai dokumentuoti šaltiniais (daugiau ir savo pobūdžiu įvairesnės informacijos išlikę apie karūnacijas).

<sup>1</sup> Ši knyga nėra vien 2014 m. čekų kalba pasirodžiusiosios vertimas į anglų kalbą, bet ir papildymas.

<sup>2</sup> Sąmoningai vartojamas šaltiniuose aptinkamas terminas Bohemijos, o ne Čekijos Karalystė. Jis visuotinai priimtas ir istoriografijoje (Čekijos mokslininkų taip pat).

Knygos autorių kolektyvas siekia skaitytoją nuosekliai supažindinti su švenčių fenomenu Bohemijos Karalystėje ir per tai tirti, kaip kiekvieną kartą buvo legitimuojama ir vizualizuojama socialinė tų laikų ir tos vietos santvarka, kokius visuomenės pokyčius parodėdavo konkrečios ceremonijos (daugiausia karūnacijų bei valdovo laidotuvių atveju) kismas. Taigi, nors pirminis deklaruojamas veikalo uždavinys yra ceremonijų tyrimas, tačiau jis tėra pretekstas bandyti pažinti Vėlyvųjų viduramžių Bohemijos Karalystės visuomenę, jos narių požiūrius (į valdovo galią, Bažnyčią, savo pačių prerogatyvas). Toks tikslas išties sveikintinas ir puikiai papildo tokių ceremonijų tyrimų bazę regione, nes analogiškų darbų publikacijų anglų kalba yra susilaukusios ir kitos Vidurio ir Rytų Europos šalys: Lenkijos<sup>3</sup> ir Vengrijos<sup>4</sup> Karalystės. Galbūt tai paskatins tyrėjus imtis analogiškų tyrimų ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atveju<sup>5</sup>?

Veikalas suskirstytas į septynis skyrius: 1) Bohemijos karalių ir karalienių karūnacijos; 2) karališkosios vedybos ir ištuokos; 3) Bohemijos karalių paskutinės akimirkos, laidotuvis ir kapavietės; 4) *Splendor Silesiae*: Silezijos dvarų ritualai, ceremonijos ir puotos; 5) Bohemijos kilmingųjų ritualai, ceremonijos ir simbolinė komunikacija Vėlyvaisiais viduramžiais; 6) vyskupų ir legatų ritualai bei ceremonijos; 7) šventinės dienos ir šventimas Bohemijos ir Moravijos miestuose. Taigi knygos struktūra atspindi skirtingus visuomenės sluoksnius. Be to, dėmesys kreipiamas ne vien į dalyvaujančiuosius ceremonijoje, bet ir į ją stebinčiuosius – būtent jiems visų pirma ir skirta didžioji dalis ceremonijų.

Autoriai analizuoja įvairius ir skirtingų prieigų reikalaujančius šaltinius, bet reikšmingiausi jiems yra naratyviniai ir normatyviniai šaltiniai, kurių pasirinkimą lemia pati tyrimo tematika. Tarp naratyvinių šaltinių dominuoja detalios ir kritiškai nagrinėjamos kronikos, o tarp normatyvinių – nurodymai, kaip turi būti atliekama viena ar kita ceremonija (pavyzdžiui, karaliaus Karolio IV parengta *Ordo ad coronandum regem boemorum* ar vyskupams skirti pontifikalai). Tačiau normos analizė nėra dominuojanti, autoriai taip pat tiria, ar tų normų buvo laikomasi, o, dažnai, nustatyta ceremonijos vyksmo tvarka buvo daugiau ar mažiau modifikuojama, ypač valdovo atvykimo (*Adventus Regis*), laidotuvių, vyskupo ingresso ar vizitacijos atvejais. Dėmesio skiriama ir ikonografinių šaltinių analizei (ji nėra tokia išplėtotą), ir kai kuriems specifiniams šaltiniams (laidotuvių pamokslams, valdovo privilegijoms, testamentams ir turto dalybų dokumentams, diplomatinėms misijoms aprašymams etc.).

Autoriai ne vien analizuoja ceremonijų vyksmą, bet ir jas lygina su aplinkinių valstybių praktikomis, kelia klausimą, kokie yra ceremonijos tvarkos šaltiniai. Didžiausią įtaką šioms formoms padarė prancūziški (per Liuksemburgų dinastiją Bohemijos soste)

<sup>3</sup> Zbigniew Dalewski, *Ritual and Politics: Writing History of a Dynastic Conflict in Medieval Poland*, Leiden, Boston: Brill, 2008.

<sup>4</sup> Dušan Zupka, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty, 1000–1301*, Leiden, Boston: Brill, 2016.

<sup>5</sup> Tiesa, pavienių tyrimų, apimančių kai kuriais aspektais šią problematiką, yra paskelbę Edmundas Rimša, Loretta Skurvydaitė, Zenonas Piechas, Aleksanderis Gieysztoras, Kazimierz Wilkus, Marcelis Kosmanas ir kt., tačiau nuosekliausias tyrimas išlieka Gitanos Zujienės monografija: Gitana Zujienė, *Insignijos ir ceremonijos Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius: Eugrimas, 2008. Joje autorė kėlė tikslą pažinti konkrečius valdžios ženklus itin plačiose chronologinėse ribose, todėl mažiau dėmesio buvo skirta visuomenės tarpusavio santykių interpretacijai. Visgi iki šiol neturime jokio platesnio panašaus tipo tyrimo anglų kalba.

ir lenkiški (per valdovų vedybinius ryšius ir palyginti artimą šios kultūros pažinimą) papročiai. Knygoje ne kartą pabrėžiama, kad esminė ceremonijos funkcija yra socialinės hierarchijos reprodukcija ir galios legitimacija, kuri kyla ne tik iš pačios ceremonijos, bet ir iš jos atramos *senovėje*, tradicijoje. Kitaip tariant, matyti, kad ceremonijos ar ritualo vyksmo kaita buvo labai lėta, o tam, kad šie įvykiai turėtų įtakos visuomenei ir patys būtų laikomi legitimiais, juose turėjo išlikti dalis archajinių rudimentų. Bėgant laikui ceremonijos ne paprastėjo, o priešingai – apaugo papildomomis dalimis ir prasmėmis: konkreti karūnacijos vieta ar ją atliekantis arkivyskupas, malda per naktį Vyšehrade karūnacijos išvakarėse (simboliška, kad ten prasidėdavo ir valdovo *exequiae* – ritualai, susiję su laidotuvėmis), tai, jog naudojamos specifinės, o ne kokios kitos regalijos (ant šv. Vaclovo kaukolės padėta ir tik karūnacijoms naudota speciali ceremoninė karūna), santuokos ceremonija *in facie ecclesiae*, pinigų mėtymas miestiečiams procesijų metu, valdovo palaikų šarvojimas keliose skirtingose bažnyčiose, gedulingos Mišios *absente corpore*, vyskupo pasitikimas už miesto vartų, vasalinė priesaika prie kokio nors religinio objekto (prie altoriaus, šventoriuje ar pan.), kai vasalas liečia relikviją ar Bibliją, ietis (o ne, tarkim, kirvio) sulaužymas duodant ištikimybės priesaiką, procesijų su Dievo Kūnu išpopuliarėjimas ne Devintinių šventės metu ir t. t.

Knygos autoriai puikiai atskleidžia, kad tokiam nekonkrečiam dalykui kaip legitimacija ir socialinė hierarchija pagrįsti reikėjo labai daug ir labai konkrečių ceremonijos elementų. Autoriai parodo esminius ceremonijų pokyčius, nors pripažįsta, jog jie vyko labai lėtai. Tai aiškinama tuo, kad pati visuomenė keitėsi iš lėto. Pavyzdžiui, tai, kaip karūnacija, kuri pirmiesiems Bohemijos karaliams iš Pšemislidų dinastijos dar tebuvo spektaklis, skirtas veikiau stiprinti autoritetą, o ne jį kurti, ilgainiui, centralizuojant valstybę, virto būtinu valdovo galios ir *majestoto* steigties aspektu, be kurio nesama teisėto valdovo autoriteto. Arba tai, kaip vis daugiau santuokos ceremoninio vyksmo tapo susieta su Bažnyčia, kai XIII a. popiežius perėmė galią suteikti dispensas besituokiantiems giminaičiams. Karūnacijos ir laidotuvių atveju Bažnyčios funkcija Vėlyvaisiais viduramžiais kaip tik priešingai – menko ir vis daugiau funkcijų perėmė didikai. Be to, pabrėžtina vis didėjusi ceremonijų viešumo reikšmė.

Knygoje, nors ne visada nuosekliai, remiamasi simbolių komunikacijos teorine prieiga<sup>6</sup>, kuri leidžia geriau interpretuoti ceremonijos vyksmą ir kiekvieno iš jos dalyvių vietą visuomenėje. Mirusio valdovo insignijų (ypač kalavijo) nešimas, tų insignijų ir žirgo aukojimas ofertoriaus metu per laidotuvių Mišias, procesija valdovo ar vyskupo atvykimo proga, karūnos laikymas karūnacijos metu, vieša aklamacija ir t. t. – visi šie veiksmai turi galias simbolines prasmes, kurios padeda suprasti Vėlyvųjų viduramžių visuomenės mąstyseną. Iš to, kokie asmenys ir kaip dalyvavo šiose ceremonijose, galima aiškiai suvokti, kokia jų vieta socialinėje hierarchijoje (ypač lyginant su kitais to paties sluoksnio atstovais) – kurie Prahos cecho nariai dalyvavo valdovo laidotuvių procesijoje, kas apsiėmė vykdyti valdovo testamentą, kokie asmenys siūsti sudaryti vestuvių *per procurationem*, ar didikas valdovui duoda vasalinę, ar ištikimybės priesaiką, ir t. t. Visgi

<sup>6</sup> Cf. Gerd Althoff, *Die Macht der Rituale Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, 2. Aufl., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013.

autoriai kritiškai remiasi gausia antropologijos tyrimų baze, pažymėdami, jog nesiima kiekvieno menkniekio vertinti it ritualinio (t. y. esmiškai pakeičiančio asmens, objekto ar santykio prasmę) veiksmo, turinčio specifinį simbolizmą ir prasmes ar jų neturinčio<sup>7</sup>.

Pagrindinė knygos problema yra monografijos žanrui būdingas, bet ne visai pasiektas visų skyrių sąryšis. Įvade autoriai tarsi įsipareigoja: *the proposed book is not simply a collection of case studies. It contains chapters that offer a systematic narrative of clearly defined events in a set period of time...*<sup>8</sup> Taigi regėtusi, jog tai sisteminga kolektyvinė monografija, kurios skyriai turėtų atsakyti į klausimą, ne tik kokios buvo ceremonijos, šventės, ritualai, bet ir kur jos vyko, kokia jų prasmė, kas jas rengė ir kas susirinko politinį / socialinį jų teikiamą kapitalą. Pirmoji dalis (1–3 skyriai) tikrai suteikia vilčių, kad šis ambicingas tikslas bus pasiektas, antrosios knygos dalies skyriai tematiškai atitinka išsikeltą tikslą, bet labiau vertintini kaip individualūs straipsnių rinkinio tyrimai, kuriuose pateiktos esminės skirtingų tyrėjų darbų išvados. Nors dėstymas visais atvejais išlieka aiškus ir chronologiškas, pažymėtina, kad skyrių autorių santykis su teorinėmis prieigomis skirtingas. František Šmahelis, žymiausias pastarųjų laikų Čekijos Viduramžių tyrėjas, visą dėmesį skiria vien šaltinių analizei, o jo kolega Robertas Šimūnekas tyrime daugiau vadovaujasi teorinėmis prieigomis ir šaltinių analizė jam yra veikiau iliustratyvus argumentas. Naratyvo konstravimas skirtinguose knygos skyriuose įvairuoja ir sunkiau susidaryti koherentiško tyrimo įspūdį. Be to, valdovo ir jo šeimos narių santuokoms skiriamas visas skyrius, o apie kilmingųjų vestuves medžiagos beveik nepateikiama ir dėmesys sutelkiamas į vasalines ir ištikimybės priesaikas, laidotuves, šventinimą į riterystę. Skyriuje apie miestiečius juos matome labiau kaip beasmenę žmonių bendruomenę, kuri dalyvaudavo tik kolektyviai ir kolektyvinėse šventėse (individualios šventės kaip asmens vestuvės ir laidotuvės netirtos). Taip pat sąlyginai mažai dėmesio skirta puotoms ir turnyrams, kurie ir patys savaime buvo šventės, ne vien tik ceremonijų, tokių kaip vestuvės ar karūnacija, „bonusai“.

Visgi ši knyga reikšmingai prisideda prie Vidurio Rytų Europos Vėlyvųjų viduramžių visuomenės mąstysenos ir socialinių struktūrų tyrimų. Viliamasi, kad joje naudojama simbolių komunikacijos prieiga sulauks atgarsio ir Lietuvos istoriografijoje. Taip pat, iš tiesų, norėtusi laukti, kol analogiškas veikalas anglų kalba plačiau mokslo visuomenei pristatys ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventes, ceremonijas, jų simbolius ir per juos išryškėjančius visuomenės mentaliteto bruožus.

<sup>7</sup> Tolesnei perdėto ritualinių veiksmų pastebėjimo kritikai žr.: Philippe Buc, *The Dangers of Ritual: Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*, Princeton: Princeton University Press, 2001, taip pat Peter Dinzelsbacher, *Warum weint der König. Eine Kritik des mediävistischen Panritualismus*, Badenweiler: Wissenschaftlicher Verlag Bachmann, 2009.

<sup>8</sup> František Šmahel, Martin Nodl and Václav Žůrek, „Introduction“, in: František Šmahel, Martin Nodl, Václav Žůrek (eds.), *Festivities, Ceremonies and Rituals in the Lands of the Bohemian Crown in the Late Middle Ages*, Leiden, Boston: Brill, 2022, p. 3.